

DOI <https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2024-1-4>
УДК 719(477)-047.86:355.48(477:470)
ORCID ID: 0000-0003-3098-2597
ORCID ID: 0009-0002-2278-1226

Леонід Прибєга
*кандидат архітектури, професор
кафедри теорії, історії архітектури
та синтезу мистецтв
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури
leonid.prybiega@naoma.edu.ua*

Артем Громницький
*здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
факультет архітектури
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури
artem.hromnyskyi@naoma.edu.ua*

ЗАСАДИ МУЗЕЄФІКАЦІЇ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД, ПОРУЙНОВАНИХ В УКРАЇНІ ЗЛОЧИННИМИ ДІЯМИ ВІЙСЬКОВИХ РФ

Анотація. *Мета* даної статті полягає в обґрунтуванні зруйнованих агресивними діями військових РФ будівель і споруд як документальних свідчень варварства і тероризму Росії проти України й визначенні засад їхньої музеєфікації як об'єктів історичної пам'яті, меморіальних пам'яток. **Методика дослідження** базується на аналізі наукових праць з питань музеєфікації об'єктів архітектури, осмисленні вітчизняного й зарубіжного досвіду музеєфікації зруйнованих об'єктів архітектури минувшини. **В результаті** проведених досліджень визначено, що музеєфікація зруйнованих будівель і споруд означає збереження уцілілих матеріальних складових об'єктів архітектури, їхніх фрагментів і решток в автентичному стані на місцях створення («in situ»), з виконанням необхідних заходів щодо їхнього зміцнення й укріплення, а також організації прилеглої території у визначених межах, що гарантувало б безпечну доступність до об'єкта і його огляду. **Висновки.** Поруйновані агресивними діями військових РФ архітектурні об'єкти слід кваліфікувати як документальні свідчення злочинів РФ проти України, як об'єкти історичної пам'яті, меморіальні пам'ятки. Музеєфікація поруйнованих будівель і споруд, їхніх руїн проводиться виключно на місцях їхнього існування («in situ»), в умовах характерного середовища. Музеєфікація поруйнованих об'єктів архітектури має спрямовуватися на збереження руїн в автентичному стані, а доповнення, пов'язані з їхнім укріпленням, виділятися у загальній структурі. Для забезпечення тривалої схоронності матеріальних фрагментів і решток поруйнованих споруд, створення умов доступності до музеєфікованих об'єктів і їхнього огляду, мають бути проведені роботи з укріплення руїн їхнього захисту від руйнації та організації оглядових маршрутів з дотриманням вимог щодо доступності маломобільних осіб, а також створення на території меморіального комплексу інфраструктури побутового і транспортного обслуговування.

Ключові слова: музеєфікація, зруйновані будівлі і споруди, музей середовищного типу, колекційний музей, меморіальні пам'ятки, об'єкти історичної пам'яті, культурна спадщина, музейна експозиція, музейна експозиція («in situ») на місці існування, консервація, реставрація, архітектурна форма, матеріальна структура пам'ятки, музейна інфраструктура.

Leonid Prybega

*Candidate of Architecture,
Professor of the Department of Theory,
History of Architecture and Synthesis of Arts
National Academy of Fine Arts and Architecture
leonid.prybiega@naoma.edu.ua*

Artem Hromnytsky

*Master student of the Faculty of Architecture
of 2nd year of study
National Academy of Fine Arts and Architecture
artem.hromnytskyi@naoma.edu.ua*

PRINCIPLES OF MUSEUMIFICATION OF BUILDINGS AND STRUCTURES DESTROYED IN UKRAINE BY CRIMINAL ACTIONS OF THE RUSSIAN MILITARY FORCES

Abstract. The purpose of this article is to substantiate the buildings and structures destroyed by the aggressive actions of the Russian military forces as documentary evidence of Russia's barbarism and terrorism against Ukraine and to determine the principles of their museumification as objects of historical memory and memorial monuments. The base of *the research methodology* is the analysis of scientific works on the museification of architectural objects and comprehension of native and foreign experiences of museification of destroyed architectural objects of the past. *As a result of the research*, we determined that the museification of destroyed buildings and structures means the preservation of the surviving material components of architectural objects, their fragments and remains in an authentic state at the places of creation ("in situ") with the implementation of the necessary measures to strengthen and reinforce them, as well as the organisation of the adjacent territory within certain limits, which would guarantee safe access to the object and its inspection. **Conclusions.** The architectural objects destroyed by the aggressive actions of the Russian military forces should be qualified as documentary evidence of the Russian Federation's crimes against Ukraine, as objects of historical memory and memorial monuments. The museumification of destroyed buildings and structures and their remains is carried out exclusively in their habitats ("in situ"), in their characteristic environment. Museumification of ruined architectural objects should pursue preserving the ruins in their authentic state; the additions related to their fortification should stand out in the overall structure. To ensure the long-term preservation of material fragments and remains of destroyed structures and to create conditions for accessibility to the museumified objects and their inspection, it is necessary to strengthen the ruins, protect them from destruction, and organise viewing routes in compliance with the requirements for accessibility for people with limited mobility, as well as to create a public and transport service infrastructure on the memorial complex territory.

Key words: museumification, destroyed buildings and structures, environmental museum, collection museum, memorial monuments, objects of historical memory, cultural heritage, museum exhibition, museum exhibition ("in situ") in the place of existence, conservation, restoration, architectural form, material structure of the monument, museum infrastructure.

Постановка питання та актуальність.

Повномасштабна загарбницька війна Російської Федерації проти України, в основі якої зазіхання на чужі території й імперські амбіції керівництва московського кремля, спрямована на ліквідацію української державності й на денацифікацію українського народу, знищення його національної ідентичності, позначена зухвалою жорстокістю й злочинними діями військових РФ. Зруйновані тисячі міст, селищ і сільських поселень України, повністю чи частково поруйновані сотні тисяч житлових будинків, дитячих садків, шкіл, лікарень, об'єктів інфраструктури, пам'яток національного культурного надбання.

Під час численних обстрілів та під руїнами загинули або зазнали поранень тисячі мирних мешканців, дітей та людей старшого віку. Безумовно, після перемоги трудолюбивий український народ

заживить рани, відбудує зруйноване, побудує нові міста і села. Але заподіяні злочини РФ проти українського народу мають залишитись у пам'яті людей. Тож окремі зруйновані споруди й будівлі, їхні руїни, політі кров'ю людською, мають бути збережені як документальні свідчення злочинів військових РФ, як меморіальні пам'ятки героїчної боротьби українців за державну незалежність і слугувати нагадуванням про пильність для нащадків. На наш погляд, найбільш прийнятним методом їхнього збереження є музеєфікація, створення на основі руїн меморіальних музеїв, облаштування меморіальних територій.

Музеєфікація відповідно до визначень Закону України «Про охорону культурної спадщини» трактується як сукупність науково обґрунтованих заходів, спрямованих на приведення об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для

екскурсійного відвідування [1]. Аналогічно звучить визначення музеєфікації і в Законі України «Про музеї та музейну справу» [2]. Звертаючись до енциклопедичного довідника «Археологічне музейництво», знаходимо, що музеєфікація – це напрям культурної політики та галузі музеєзнавства (музейної справи), змістом якої є перетворення нерухомих пам'яток історико-культурної спадщини в об'єкти музейного показу [3]. З наведених вище визначень складно зрозуміти, чи йдеться про пристосування пам'ятки під функцію музейної експозиції, чи створення умов експонування пам'ятки як своєрідного експоната.

Отже, метою даного дослідження є передусім уточнення сутності поняття «музеєфікація» стосовно поруйнованих військовими РФ об'єктів архітектури й визначення засад їхньої музеєфікації як меморіальних пам'яток. Відповідно, об'єктом дослідження є архітектурні об'єкти, поруйновані російськими військовими на території України; а предмет дослідження – засади музеєфікації поруйнованих будівель і споруд.

Аналіз наукових праць за темою дослідження. Звернення до наукових праць із заявленої тематики дає підстави стверджувати, що музеєфікація як один з ефективних заходів охорони об'єктів нерухокої культурної спадщини у вітчизняній пам'яткоохоронній методиці не набув належного наукового опрацювання й, відповідно, поширення в практичному вирішенні питань охорони пам'яток. Буквально кілька науковців долучилися до теми музеєфікації об'єктів нерухокої культурної спадщини, – це зокрема М. Брич, О. Жукова, Д. Кепін, Д. Ярош, Л. Прибега.

М. Брич у дисертаційному дослідженні, присвяченому архітектурно-просторовій організації музеїв під відкритим небом, розглядає й обґрунтовує способи створення тематичних музеїв під відкритим небом на основі музеєфікації відповідних видів об'єктів нерухокої культурної спадщини, визначаючи такі музеї як архітектурні, археологічні, історичні, науки і техніки (або індустріальні), історико-меморіальні, ландшафтні та комплексні й загалом відносить їх до групи середовищних музеїв, тобто таких, де експонати залишаються на місцях їхнього створення і в характерному для них історично-успадкованому середовищі – «in situ». Відповідно авторка звертає увагу на необхідність належної організації території, зокрема забезпечення збереження й виразного експонування пам'яткових об'єктів, створення умов доступності й продуманих

екскурсійних маршрутів, організації музейної інфраструктури й побутового обслуговування відвідувачів, адаптації її для людей з особливими потребами тощо [4].

У статті О. Жукової увага акцентована на музеєфікації пам'яток фортифікаційної архітектури, створенні середовищних музеїв на основі замків і фортець, зокрема й таких, що дійшли до нашого часу в поруйнованому вигляді. Дослідниця аргументує такий метод охорони старовинних укріплень економічною доцільністю, меншими затратами на проведення пам'яткоохоронних заходів на об'єктах, й водночас більш широкими можливостями популяризації культурних надбань України [5].

У низці праць Д. Кепіна розглядаються питання музеєфікації переважно пам'яток археології, створення археологічних парків в Україні та на європейському просторі [6].

В науковій публікації Д. Ярош на основі аналізу практичного досвіду музеєфікації об'єктів архітектурно-археологічної спадщини й аналітичного осмислення теоретичних напрацювань в пам'яткоохоронній сфері висвітлюється питання виникнення та формування поняття «музеєфікації» об'єктів культурної спадщини [7].

Дотичною до теми даного дослідження є публікація Л. Прибеги «Музеєфікація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини: методологічний аспект», в якій розвивається зміст терміна «музеєфікація» та визначаються засади музеєфікації об'єктів нерухокої культурної спадщини й зокрема пам'яток архітектури [8].

Отже, зі стислого огляду й аналізу наукових праць, близьких до заявленої теми дослідження, бачимо, що відсутня будь-яка згадка про музеєфікацію поруйнованих архітектурних об'єктів у разі збройного конфлікту чи повномасштабної війни як документальних свідчень агресії, меморіальних пам'яток.

Щоб заглибитися в тему й розширити наші пізнання щодо дій і заходів, застосовуваних при музеєфікації старовинних об'єктів нерухокої спадщини, звернемося до історичного досвіду. Безумовно, опановуючи досвід минулих епох, і навіть відносно віддалений від наших днів, музеєфікацію об'єктів минувшини маємо сприймати через призму часу й суспільний розвиток культури, науки, мистецтва, бо термін «музеєфікація», наскільки ми усвідомлюємо його пам'яткоохоронну змістовність, поняття досить нове.

Накопичення практичного досвіду музеєфікації поруйнованих архітектурних об'єктів вірогідно

бере свій початок з розкопів у середині XVIII ст. античних міст Геркуланума і Помпеї, прихованих протягом століть кількадесятиметровим шаром вулканічної лави при виверженні Везувію, що сталося 79 року н. е. Віднайдені в розкопах фрагменти давніх споруд, виявлені архітектурні деталі, предмети побуту, посуд та інші артефакти, що збереглися на місцях їхнього існування й використання, давали уявлення про життєдіяльність і культуру тогочасних людей, яких стихія застала зненацька й знищила все живе. Але значна частина об'єктів і предметів матеріальної культури уціліла в цих умовах, хоч і зазнала певних ушкоджень. Тож під час розкопів вони поставали справжніми, документальними свідченнями епохи. Руїни споруд залишалися в розкопах, їх розчищали, добавляли віднайдені розрізнені архітектурні деталі, виставляли на показ предмети побуту, засоби виробництва, домашній інвентар. Збережені в автентичному стані й на місцях помешкань, вони приваблювали численних відвідувачів, науковців й архітекторів, що своєю чергою потребувало приведення руїн в експозиційний вигляд та безпечне облаштування прилеглої території. Щоб фрагменти споруд виглядали більш виразними і зрозумілими, їх, по можливості, складали з виявлених розкиданих архітектурних деталей і фрагментів та закріплювали. Такий спосіб фрагментарного відтворення будівель з автентичних елементів згодом отримав назву «анастилоз», що в перекладі з грецької означає поставити архітектурну деталь на своє місце. Саме напрацьований під час розкопів Помпеї метод анастилозу набув широкого використання при відтворенні й музеєфікації численних пам'яток архітектурно-археологічної спадщини як античних, так і інших історичних епох.

Розкопи Помпеї ведуться й дотепер. На сьогодні значна частина античного міста, в якій розчищені від вулканічної лави вулиці, численні будинки, театри та інші споруди, проведені роботи з консервації й зміцнення руїн та створені всі умови для відвідувачів й огляду автентичних артефактів, є унікальним класичним прикладом комплексної музеєфікації античного міста, прикладом середовищного музею, на відміну від колекційних.

Пізніше, наприкінці XVIII ст. на основі досвіду Помпеї були проведені розкопи, розчистка та музеєфікація решток архітектурних споруд Римського форуму. На початку XIX ст. постають питання зміцнення та консервації руїн Колізею, арки Тіта та інших об'єктів часів Римської

імперії, що розміщені на території, прилеглої до Римського форуму. Дотримуючись досвіду збереження об'єктів на місцях їхнього створення («in situ») й в автентичному стані як матеріальних документальних свідчень минувшини, створюються умови для їхнього огляду, й, відповідно, приділяється увага належній організації експозиційної території. Важливо зазначити, що виконані тоді конструктивні укріплення зовнішніх стін Колізею у вигляді контрфорсів візуально виділялися в загальній структурі споруди, що давало змогу відрізнити автентичну матеріальну складову пам'ятки від конструктивних доповнень.

Досвід охорони пам'яток архітектури, напрацьований у Помпеях, розвинутий на архітектурних старожитностях Риму, і який ми сьогодні визначаємо як музеєфікацію, в середині XIX ст. набув поширення в Греції. Широкомасштабні дослідження та фрагментарне відновлення пам'яток методом анастилозу забезпечили збереження та музеєфікацію Парфенона, храму Ніки Аптерос, Ерехтейона та інших пам'яток Афіського акрополя.

Доречно відзначити, що подібний підхід до охорони поруйнованих давніх споруд спостерігається на той час й на українських теренах. Так, під час розкопів земляних валів у середмісті Києва, у зв'язку з його розбудовою в 1828–1833 роках були розкриті руїни Золотих воріт. Місцевий археолог К. Лохвицький виконав обміри споруди часів Київської Русі, а згодом, за участі архітекторів Ф. Меховича і В. Беретті, були проведені роботи щодо укріплення мурувань зведенням контрфорсів, що не порушували візуального сприйняття автентичних решток споруди, а також належним чином облаштована прилегла територія. Проведені таким чином пам'яткоохоронні заходи цілком узгоджуються з тогочасними тенденціями в Італії та Греції.

З урахуванням теми дослідження нас, безумовно, цікавить ставлення до поруйнованих архітектурних будівель і споруд у повоєнні роки Другої світової війни. Зазвичай повсюдно їх відбудовували або на місці зруйнованих зводили нові будинки. Лише поодинокі споруди, поруйновані в роки військових дій як своєрідні пам'ятні знаки боротьби з фашизмом, певний час охоронялись у середовищі відбудованих міст, як це було буквально до 1980-х років минулого століття у Дрездені. Як символ перемоги над німецьким фашизмом тривалий час знаходився в поруйнованому стані Рейхстаг. І тільки в 1990-х роках XX ст. будівля була модернізована, хоча й залишилася

своєрідним архітектурним експонатом, знаком пам'яті про злочини фашистських загарбників.

Деяко інша історія Успенського собору Києво-Печерської лаври, який у 1941 році був зруйнований вибухом. Після завершення війни розпочалися дослідження поруйнованої споруди, розчистки та обміри руїн, вилучення фрагментів та речей, що становили мистецьку цінність; тривалий час проводилися роботи з консервації та укріплення мурувань, очищення прилеглої території та її належного облаштування. За своєю сутністю це була музеєфікація поруйнованого храму. Як своєрідний експонат, руїни Успенського собору в середовищі Києво-Печерського заповідника зберігалися протягом кількох десятків років, нагадуючи про військові злочини Другої світової війни. І тільки на зламі тисячоліть храм був відбудований у формах, які були на час руйнації. Завдяки прискіпливим і тривалим дослідженням решток зруйнованої пам'ятки, проведених під керівництвом архітектора М. Холостенка, реставраційна реконструкція собору стала можливою. Незважаючи на те, що згодом пам'ятка була відбудована, приклад музеєфікації зруйнованого храму є зразковим і вартий уваги у випадку музеєфікації й інших типів поруйнованих будівель.

Осягнення досвіду музеєфікації архітектурних старожитностей поглиблює наші знання в даній темі, підштовхує до пошуку оригінальних методів і заходів створення середовищних музеїв в умовах сьогодення на основі будівель і споруд, поруйнованих внаслідок агресивних військових дій нашого ворога. Але, щоб визначити засади музеєфікації таких поруйнованих об'єктів, маємо передовсім осмислити їхню матеріальну й змістовну сутність. За архітектурно-типологічним поділом – це переважно садибні і багатоквартирні житлові будинки, дитячі садки, школи, лікарні, об'єкти культурно-освітньої сфери – бібліотеки, музеї, клуби, театри; інфраструктурні об'єкти та інші. Саме ці об'єкти знаходяться під прицілом ворога, який поставив за мету знищення українського народу.

Зазначені вище будівлі належать до групи масового будівництва і переважно не належать до об'єктів культурної спадщини. Хоча серед поруйнованих, особливо в історичних містах України, що знаходяться у зонах обстрілів, зазнають руйнацій і пам'яткові об'єкти. Але маємо чітко усвідомлювати, що будь-який зруйнований ворогом об'єкт є документальним свідченням злочину, особливо коли під руїнами гинуть мирні люди; такий об'єкт набуває значення меморіальної пам'ятки.

Посилаючись на наші попередні дослідження, маємо також зазначити, що архітектурні об'єкти як твори мистецтва архітектури з позицій морфологічного аналізу характеризується архітектурною формою та матеріальною структурою, органічно пов'язані з певною територією. Безумовно, важливою характеристикою є утилітарна функція будівлі [9]. Але в нашому випадку йдеться про поруйновані споруди й, відповідно, їхня композиційно згармонізована форма тією чи іншою мірою є втраченою, перетвореною на руїни. Проблемним стає питання їхнього функціонального використання. Отже, залишається тільки структурно порушена матеріальна (рукотворна) складова будівлі у вигляді руїн чи фрагментів споруди, а також прилегла територія. Власне, автентичні руїни і фрагменти будівлі з прилеглою територією і становлять об'єкт охорони й музеєфікації, оцінюються як документальні свідчення військових злочинів агресора й визнаються меморіальними пам'ятками, що своєю чергою є підставою для їхньої музеєфікації.

Сам процес музеєфікації передбачає насамперед дослідження руїн, їхніх обмірів і фіксації, укріплення поруйнованої споруди, зміцнення чи консервацію решток об'єкта з метою запобігання їхній природній руйнації, розчистки території та визначення оглядових маршрутів і майданчиків, створення інфраструктури побутового і транспортного обслуговування, забезпечення умов доступності для осіб з особливими потребами тощо.

Музеєфікації можуть підлягати як особні об'єкти, так і комплекси зруйнованих споруд чи містобудівні утворення, в яких поєднуються як поруйновані, так і вцілілі будівлі. У кожному конкретному випадку такий меморіальний комплекс потребуватиме створення відповідної інфраструктури, навіть будівництва окремої музейної будівлі для формування закритої експозиції.

Висновки. Поруйновані агресивними діями військових російської федерації будівлі і споруди на українських теренах слід кваліфікувати як документальні свідчення злочину РФ проти людяності, як об'єкти історичної пам'яті, меморіальні пам'ятки.

Музеєфікація зруйнованих будівель і споруд – це комплекс дій, зокрема досліджень, спрямованих на збереження матеріальних складових цих об'єктів (фрагментів) і решток в автентичному стані на місцях їхнього існування («in situ»), проведення заходів щодо їхнього укріплення й зміцнення, а також створення на прилеглий території

безпечної доступності до пам'яткових будівель і споруд та забезпечення необхідних умов для огляду відвідувачами.

Музеєфікації можуть підлягати як осібні поруйновані будівлі і споруди, так їх їхні комплекси в поєднанні з прилеглими територіями. Пропонується визначити такі музейні утворення, як середовищні, на відміну від типу колекційних, та надавати їм статус меморіальних. В доповнення до музеєфікованих поруйнованих об'єктів (комплексів) на прилеглий до них території можуть бути зведені каплиці, храми, а також, для доповнення меморіальної експозиції, нові сучасні музейні будівлі з експозиційними залами та іншими приміщеннями, необхідними для музейної діяльності.

Під час організації прилеглої території музеєфікованого об'єкта чи комплексу слід передбачати створення інфраструктури транспортного і побутового обслуговування відвідувачів, їхнього відпочинку.

Перспективи використання результатів дослідження. Для забезпечення тривалої схоронності матеріальних фрагментів і решток поруйнованих споруд, створення умов доступності до музеєфікованих об'єктів і їхнього огляду, мають бути проведені роботи з укріплення руїн їхнього захисту від руйнації та організації оглядових маршрутів з дотриманням вимог щодо доступності маломобільних осіб, а також створення на території меморіального комплексу інфраструктури побутового і транспортного обслуговування.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону культурної спадщини»: (Відомості Верховної Ради, 2000, № 39, ст. 333). *Пам'яtkознавство: правова охорона культурних надбань* : зб. док. / упоряд.: Л. В. Прибега (кер. проєкту), М. М. Яковина, С. В. Оляніна, О. М. Міщенко. Київ : Ін-т культурології Акад. мистецтв України, 2009. С. 40–71.
2. Закон України «Про музеї та музейну справу». *Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини* / авт.-упоряд. О. М. Сердюк, Т. А. Бобровський, Л. М. Кириленко Чернігів : Деснянська правда, 2011. С. 247–265.
3. Археологічне музейництво : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. Д. В. Кепін. Київ : Центр пам'яtkознавства НАН України і УТОПІК, 2009.
4. Брич М. Т. Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні : автореф. дис. ... канд. архітектури : 18.00.01 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2020. 24 с.
5. Жукова О. Використання замків України шляхом їх музеєфікації як ансамблевих музеїв. *Замки України: дослідження, збереження, використання* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Галич, 2011. С. 82–92.
6. Кепін Д. Музеєфікація об'єктів археологічної спадщини в Європі: на прикладі пам'яток первісної культури. Київ : Центр пам'яtkознавства НАН України і УТОПІК, 2005. 176 с.
7. Ярош Д. Оперування поняттям «музеєфікація» в пам'яtkоохоронній сфері. *Українська академія мистецтва : дослідн. та наук.-метод. пр.* Київ, 2013. Вип. 21. С. 157–166.
8. Прибега Л. Музеєфікація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини. *Методологічний аспект. Українська академія мистецтва : дослідн. та наук.-метод. пр.* Київ, 2012. Вип. 19. С. 159–166.
9. Прибега Л. В. Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект : монографія. Київ : Мистецтво, 2009. 300 с.

References

1. Verkhovna Rada. (2000). Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» [The Law of Ukraine "On Protection of Cultural Heritage"]. In Prybieha, L. V., Yakovyna, M. M., Olianina, S. V. & Mishchenko, O. M. (Uporiad.). (2009). *Pamiatkoznavstvo: pravova okhorona kulturnykh nadban* [Monument studies: legal protection of cultural heritage] [Zbirnyk dokumentiv] (s. 40–71). Instytut kulturolohii Akademii mystetstv Ukrainy [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada. (1995). Zakon Ukrainy «Pro muzei ta muzeinu spravu» [The Law of Ukraine "On Museums and Museum Affairs"]. In Serdiuk, O. M., Bobrovskyi, T. A., & Kyrylenko, L.M. (Avt.-uporiad.). (2011). *Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv sfery okhorony kulturnoi spadshchyny* [Collection of regulatory legal acts in the field of cultural heritage protection] (s. 247–265). Desnianska pravda [in Ukrainian].
3. Kepin, D. V. (Avt.-uporiad.). (2009). *Arkheolohichne muzeinytstvo* [Archaeological museum management] [Entsyklopedychnyi dovidnyk]. Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK [in Ukrainian].
4. Brych, M.T. (2020). *Arkhitekturno-prostorova orhanizatsiia muzeiv pid vidkrytim небом v Ukraini* [Architectural and spatial organisation of open-air museums in Ukraine] [Avtoreferat dysertatsii, Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika»] [in Ukrainian].
5. Zhukova, O. (2011). *Vykorystannia zamkiv Ukrainy shliakhom yikh muzeiefikatsii yak ansamblevykh muzeiv* [Using Ukrainian castles through their museumification as ensemble museums]. In *Zamky Ukrainy: doslidzhennia, zberezhennia, vykorystannia* [Castles of Ukraine: research, preservation, use] [Materialy konferentsii] (S. 82–92) [in Ukrainian].
6. Kepin, D. (2005). *Muzeiefikatsiia obektiv arkheolohichnoi spadshchyny v Yevropi: na prykladi pamiatok pervisnoi kultury* [Museumification of archaeological heritage sites in Europe: on the example of prehistoric monuments]. Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK [in Ukrainian].

7. Iarosh, D. (2013). Operuvannia poniattiam «muzeiefikatsiia» v pamiatkookhoronni sferi [The concept of "museumification" in the field of monument protection]. *Ukrainska akademiia mystetstva : doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi* [Ukrainian Academy of Art: research and methodological works], (21), 157–166 [in Ukrainian].

8. Prybieha, L. (2012). Muzeiefikatsiia ob'ektiv arkhitekturno-mistobudivnoi spadshchyny. Metodolohichni aspekt [Museumification of architectural and urban heritage objects. Methodological aspect]. *Ukrainska akademiia mystetstva : doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi* [Ukrainian Academy of Art: research and methodological works], (19), 159–166 [in Ukrainian].

9. Prybieha, L. V. (2009). *Okhorona ta restavratsiia ob'ektiv arkhitekturno-mistobudivnoi spadshchyny Ukrainy: metodolohichni aspekt* [Protection and restoration of the architectural and urban heritage of Ukraine: methodological aspect] [Monohrafiia]. Mystetstvo [in Ukrainian].

Подано до редакції 04.03.2024